

Ikuiset Seprat

Tytärsaarelaisten ikivanhat kauppasuhteet Pohjois-Viron rannikolla

Jouni JÄPPINEN

Kust tema Soome sepra leiba saab, kui ta kive peal elab?¹

Ytävyyttä meren yli

Ystävyys virolaisen kanssa lepää poikkeuksellisen vankalla perustalla jos tietää, että se on periytynyt kymmenien sukupolvien ajan ja on aina pysynyt samojen sukujen ja perheiden välisenä siteenä.²

Ennen toista maailmasotaa Suomelle kuuluneiden ulkosaarten, Suursaaren, Lavansaaren, Seiskarin ja Tytärsaaren kalastajien toimeentulo oli sidoksissa saarelaisten ja Pohjois-Viron rannikon maanviljelijöiden väliseen bilateraaliseen kauppamuotoon. Tätä sukupolvesta toiseen ja satoja vuosia samojen sukujen välisenä periytynyttä silakan vaihtokauppaa kutsuttiin seprakaupaksi. Kauppakumppanit olivat keskenään ystäviä, eli *seproja* (viroksi sóber, eli ystävä). Sukupolvesta toiseen periytyneitä ystäviä kutsuttiin ”Ikuiseksi seproiksi” (*igavesed sóbrad, püsisóbrad*).³ Saarelaisten pyytämä ylimääräinen kala vaihdettiin virolaiseen viljaan ja perunoihin, koska omia peltoja ei kalliosaarilla ollut. Tässä mielessä kauppamuotoa voi pitää ulkosaarten pysyvän asuttamisen edellytyksenä.⁴

Seprakauppa oli suurimmillaan 1800- luvulla levinnyt n. 200 km leveälle kaistaleelle molemmin puolin rannikkoa. On luontevaa ajatella, että kauimpana sijaitsevalla Tytärsaarella suhteet Virumaan talonpoikiin olivat ikivanhat. Tytärsaaren kauppapaikka sijaitsi Viron pohjoisrannikon vanhimmassa kylässä Mahussa, josta löytyy asiakirjatietoja jo 1200- luvun alusta lähtien. Muut kauppapaikat sijaitsivat Purtsessa, Kundassa ja Letipeassa. Tytärsaarelaisten seprat asuivat yleensä sisämaassa, jopa yli 30 km matkan päässä, mutta joitakin löytyi myös rannasta mm. Mahun kylässä.⁵ Miten tuo 700 vuotta vanhaksi arvioitu kauppamuoto oikein toimi? Miksi vain tytärsaarelaiset jatkoivat suhteiden ylläpitämistä ja kulttuurivaihtoa aina sotaa edeltävään syksyyn asti?⁶ Miksi yhä uudet sukupolvet puhuvat ”*ikuisista seproista*”? Edellä mainittuja kysymyksiä yli rajattoman meren käydystä vaihtokaupasta on tutkittu jo 1800- luvulta lähtien mm. Japanissa ja Saksassa asti. Uusinta tutkimusta edustavat Ilmar Talven (2004), Matti Puntilan (2006) tutkimukset ja kaikkein uusimpana Raimo Päiviön väitöstutkimus (2009), joka kokoaa yhteen lähes kaiken tähänastisen seprakauppaa koskevan tutkimustiedon. Päiviön tutkimus kumoaa samalla, kuten tutkija itse luonnehtii, muutamia ikonin asemaan nousseita käsityksiä.⁷

¹ Aalberg 1963, 81.

² Kirj. Huom.

³ Luts 1969, 300.

⁴ Kaukiainen 1984, 22-23 ja 159. Päiviö, R. 2009, 58-62 ja 269.

⁵ Aalberg 1963, 78. Talve, I. 1996, 227-228. Päiviö 2009, 30. Samel 2004, Mahu.

⁶ Hannula 1947, 171-172 ja Piispa 2003 29-30.

⁷ Päiviö, R. 2009, 17-18.

Tämän artikkelin alkuperäisaineisto käsittää Päiviön tekemät 10 vironkielistä haastattelua Virumaalla kesällä 2004 ja lisäksi virolaisen tutkijan Helmut Elstrokin sepralaitosta käsittelevän kotiseutututkimuksen painettua alkuperäisaineistoa vironkielisenä. Merkittäviä tilastoja kalansaaliista kokosi virolainen tutkija Arved Luts vuonna 1969 Viron Etnografilisen museon vuosikirjaan, joka antaa myös yksityiskohtaisen kuvan syksyn 1937 sepramarkkinoiden tapahtumista Mahusta. Muu lähdeaineisto koostuu ulkosaarten kulttuuria käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta, kotiseutujulkaisuista, ulkosaarten kalastajainseurojen muistiinpanoista sekä kirjoittajan omista muistiinpanoista vuosilta 1983-2009.

Lisäksi lähdeaineistona oli käytettävissä oli valokuvaaja Carl Sarapin n. 70 kpl valokuvaa Mahun seprapäiviltä vuosina 1936-1937 (Virumaan maakuntamuseo Rakvere) sekä Viron Filmiarkiston kokoelmista 2'6" minuutin mykkäelokuva "Eesti-Soome hõimupäevad Mahus" vuodelta 1937. Käytettävissä oli myös runsaasti vanhoja valokuvia kirjoittajan sukulaisten yksityiskokoelmista, Tytärsaariseuran arkistomateriaalia ja kirjoittajan tekemiä haastatteluja Virossa.

Seprat Virun rannas

Kevätsilakan seprat pidettiin perinteisesti Juhannuksen aikana (20.6.-5.7.), jolloin kevään kutusilakka ("heinäsilakat") annettiin seproille velaksi syysmarkkinoihin asti, johon mennessä virolainen sepra oli ehtinyt korjata oman satonsa pellolta. Perinteinen vaihtosuhde *ikuisten seprojen* kesken oli tynnyrillisestä silakkaa kahta täyttä tynnyriä ruista vastaan, tai 3-4 tynnyriä perunaa.⁸ Viron seprat arvostivat myös tytärsaarelaisella menetelmällä parkittuja vedenkestäviä hylkeennahkoja, joista ommeltiin mm. rukkasia ja supikkaita, jotka olivat yhtä arvokasta vaihtotavaraa kuin silakka.

Kaupankäynnin edellytyksenä oli avomerikelpoinen alus, joita ei suinkaan ollut kaikilla, vaan alukset rakennettiin yleensä veljesten, serkusten tai laajemman sukuryhmän käyttöön. Tytärsaarelaiset seilasivat Viroon noin 15-18 m pitkillä ja n. 15-19 tonnia kantavilla yksimastoisilla jahdeilla.⁹ Mahuun purjehdittiin hyvän sään vallitessa kevyesti myös n. 7-8 m pituisilla yksimastoisilla suurhaapioilla. Syksyisin ja painavaa lastia seilatessa oli käytettävä varavarpeita.

Kuva 1. Tytärsaarelaisia jahteja Mahun satamassa vuonna 1937. (Kuva: Carl Sarapi).

⁸ Aalberg, A.F. 1963, 79, Talve 1996, 228-229, Vilkuna 1964, 7.

⁹ Kirjoittajan muistiinpanot.

Syksyn seproille lähdettiin perinteisesti Mikon päivänä ja vuoden viimeiset seprat ajoittuivat Katariinan päivälle (Virossa Martin päivä). Virolainen n. 10 hengen suurperhe saattoi ostaa keväisin kaksi 120 litran tynnyriä kutusilakkaa ja syksyllä vielä yhden syyssilakkaa. Perhe kulutti yli 350 litraa silakkaa vuoden aikana. Kauempanakin tiedettiin, että virolainen perheenemäntä *perenaine* osasi valmistaa silakoista liuottamalla, voissa paistamalla ja kananmunilla höystettynä niin maukkaan herkun, että se olisi kelvannut vaikka kuninkaallisille.¹⁰ Vuoden ensimmäinen sepra poikkesi syksyn markkinoista, koska se ajoittui vuoden suurimpaan juhlaan juhannukseen (jaanipäev), jolloin varsinaisen kaupankäynnin lisäksi saatettiin juhla kokonainen viikko tanssien ja laulaen. Suurimmat seprat järjestettiin Mahun sataman hiekkarannalla, jonne oli parhaimpina aikoina kerääntynyt toista tuhatta hevost miestä odottelemaan saarelaisia. Vuoden 1937 syyseproilla arveltiin virolaisia kertyneen Mahuun jopa 3000 henkilöä.

Kaukaisimmat nk. ylämaanmiehet olivat saapuneet ostoksille jopa 100 kilometrin päästä Järvamaalta. Kylätiet olivat täynnä hevostkärriä kilometrien matkalla. Virolaiset sanomalehdet julkaisivat haastatteluja ja sana levisi tehokkaasti kauemmaksi sisämaahan ja Tallinnaan. Jo 1936 luvulla pohdittiin vanhan perinteen elvyttämisen- ja markkinointitoimien tehostamista.

Kun tytärsaarelaisen jahtilaivaston alukset kiinnittyivät Mahun laituriin, tai matalan veden aikana laskivat ankkurinsa lahdelle, kuulutettiin kovalla äänellä: ”*Seprat ovad siin Virun rannas*”. Vain tytärsaarelaisilla oli tapana heti rantauduttuaan lähteä jalkaisin sisämaahan omille seproille kylään ja hakemaan heitä rantaan. Mahuun tultiin itse asiassa muutamaa päivää aikaisemmin, että varmasti ehdittäisiin kyläillä.¹¹ Richard Kilm Kundasta muistaa, kuinka saarelaiset lauloivat yöt ja päivät läpeensä ja että heillä oli parempi lauluääni kuin *meie meestel*.¹²

Kuva 2. Mahun pienet seprat ”rannapoisit” syövät Tytärsaaren herkkua, kuorenkalaa syksyllä 1937. (Kuva: Carl Sarapi).

¹⁰ Aalberg, A.F. 1963, 79.

¹¹ Luts 1969, 305.

¹² Kilm 2004. Kunda.

Koorekala

Ikuisia ystävyssiteitä lujitettiin monenlaisin tuliaisin. Tunnetuin tytärsaarelainen tuliainen oli nuoren männyn kuoren nilaan kiinni paistetut silakat eli *kuorenkala*, (koorekala), tai koivuntuoheen paistettu *tohlukala* (myös parkikala, tai levykala). Silakat paistettiin leivinuunissa kullanruskeaksi, vieri viereen ja vatsapuolet ylöspäin. Säilyvyys oli hyvä kesälläkin, kuoren nila ja parkkihapot muodostivat suolan kanssa yhdisteitä, jotka liimasivat kalan kiinnin kuoreen ja hyvän maun lisäksi edistivät herkun säilymistä. Tytärsaarelaiset pitivät kuorenkalaa niin suurena herkkuna, että sitä valmistettiin vain Viron seproille tuliaisiksi.¹³ Lembit Samel Mahusta muistelee lapsuudestaan, että *koorekala* lahjoista tärkein:

Kaikkein ensimmäinen lahja oli koorekala. Se oli todella herkkua.

Muistan Eskola toi savipillin, minulle puukon.¹⁴

Kristjan Samel Mahusta muistaa, että kalojen lisäksi pojat jyrivät myös kuoret parempiin suihin.¹⁵ Kuorekalaa syödessä, oli aikaa muistella isien välistä satoja vuosia jatkunutta ystävyyttä. Kuoreen kuivaksi paistettuja silakoita pakattiin myös pieniin koristeltuihin puurasioihin, joita annettiin lahjaksi kaikkein pitkäaikaisimmille ystäville.¹⁶

Kalan lisäksi ikuisille seproille annettiin tuliaisiksi pitsejä, lautanauvoja, rukkasia ja erilaisia lääkerohotoja köhään ja sydänvaivoihin. Syksyn silakkamarkkinoilla Viron sepra ”kosti” saamansa huomionosoitukset lahjoittamalla saarelaiselle juustoa, maitoa, kaalia, juureksia, olkia, hamppusormauksen tai villakourallisen.¹⁷ Kuorenkalasta oli kehittynyt vuosisatojen aikana ikuisen ystävyuden tärkein näkyvä ele ja symboli. Jos sepra jostain syystä unohti kuorekalan, merkitsi se loukkausta ja ystävyuden loppumista.¹⁸

Joidenkin virolaisten naisten kerrotaan karttaneen tytärsaarelaisia, koska heidän joukossa epäiltiin olevan noitita. Pelättiin, että jos ei saarelaisille anna riittävästi lahjoja, lampaissa ei enää kasvaisi villa, lehmät eivät antaisi maitoa, tai hevoset vikuroisivat.¹⁹ Myös saarelaisten raakkuva puhetapa herätti hyvästä lauluäänestä huolimatta epäilyjä ja tästä syystä tytärsaarelaisia kutsuttiin Virossa ja muissakin ulkosaarissa variksiksi.²⁰ Seprojen myötä sekä saarelaiset että virolaiset saivat satojen vuosien aikana toisiltaan jatkuvasti uusia vaikutteita. Kansantarinat, sadut, laulut ja sävellykset, kaskut jne. siirtyivät ja muuttuivat pikkuhiljaa saaren perinteeksi ja toisin päin saarelaisten kulttuurin piirteitä siirtyi Virumalle. Samoin otettiin mallia ornamenteista, pitsimalleista, koruista, työvälineistä, tekniikoista ja varusteista. Samoja piirteitä oli havaittavissa myös kaikissa tavoissa, uskomuksissa, juhlissa jne.

¹³ Luts 1969, 306.

¹⁴ Samel 2004. Mahu.

¹⁵ Talve 1996, 293-294 ja Aalberg 1963, 80. Elstrok 1999, 71-73 ja 131.

¹⁶ Elstrok 1999, 72.

¹⁷ Inkilä 1939, 107.

¹⁸ Heino 1937, 1630.

¹⁹ Luts 1969, 307.

²⁰ Päiviö, R. 2009, 62.

Tytärsaarelaisten kanssakäyminen virolaisten seprojen kanssa oli siis hyvin tiivistä, eikä se suinkaan rajoittunut seproihin. Yhteyksiä ylläpidettiin säännöllisesti myös yksityisesti sekä mm. kuorovierailujen ja nuorisoseuravierailujen muodossa aina toiseen maailmansotaan saakka. Joskus Viron seproja haettiin saareen ihan muuten vain ja merimatka hoidettiin 1930-luvun lopulla Holsteinin *Virta* jahdilla ja sitä ennen Eskoloiden *Selma* jahdilla. Nähtävyyksiä saarella riitti, kauniista kalastajakylästä puutarhoineen Kaunismäen hiekkadyyneihin, kirkkoon ja majakkaan jne.

Kylässä Vironsepran luona saattoi vierähtää useita päiviä, josta pisimmillään jopa 40 km matka jalkaisin vei jo päivän tai pari. Virumaalaiset ihmettelivät saaren naisten työteliäisyyttä sillä sisämaahan kävellessäänkin he kutoivat ja lauloivat. Pääasia oli ehtiä yhdessä takaisin rantaan *saarenmiehen pyhille (saardemeeste pühad)*, jolloin varsinaiset vaihtokaupat lyötiin lukkoon.²¹ Sitä ennen miehet jäivät taloon pariiksi päiväksi kylään ja samaan aikaan naiset kiersivät maaseudulla ruokatarvikkeita keräämässä. Virumaan *perenaised* olivat lähettäneet etukäteen rantaan tervetuliaisiksi mm. kananmunia, sianlihaa, voita ja pullollisen maitoa. Virolainen *peremees* toi mukanaan pullon maitoa, tai mahulaisen maatalon keittiössä tiputettua pontikkaa (*puskari*).²²

Kuva 3. Viron sepra Toomas Muttik tarjoaa kaupan vahvistamiseksi saaren sepralle maitoa Mahun rannassa 1937. (Kuva: Carl Sarapi)

Tarjolla oli myös kuuluisaa *Viron väkevää*, joka oli Virumaan moisoiden viinapolttimoissa perunoista tislattua pirtua. Isännät kaskivät saaren sepran maistaa tulilientä kysyen: *Kas on ijämäki?* (Ehkä: ”Kas on ia mekk”, tai ”Kas on hea maik”, eli ”Onko hyvän makuista?”).²³

Tytärsaarelaiset puhuivat ja ymmärsivät yleisesti viroa tai vähintään ymmärrettävää sekakieltä. Vuosisatojen kanssakäymisen myötä saaren arkikieleen oli tarttunut runsaasti virolaisperäistä sanastoa ja myös toisinpäin:

²¹ Päiviö, R. 2009, III. Elstrok 1999, 65-68.

²² Anton Laager, Mahu 22.7.2010.

²³ Helsingin yliopisto/Reet Kasik.

Meidän kieli oli tällainen, että kun Rakvereen kouluun läksin, oli vaikeaa kieltä selkeäksi saada. Paljon suomenkielisiä lainoja oli kielessä. Meidän kieli oli sellainen, että Tytärsaaren suomalaiset ymmärsivät meitä.²⁴

Ikuiset seprat

Ikuisten seprojen (püsisóber, igavene sóber) molemminpuolista luottamusta kuvaa hyvin tähän päivään säilynyt vanhojen virolaisten seprojen käsitys: *Tytärsaarelaiset eivät pettäneet koskaan*. Saarelaisten kanssa tultiin erinomaisen hyvin toimeen. Jos esimerkiksi talonväki ei ollut kotona, saattoi saaren sepra astua vapaasti taloon, syödä, saunoa ja yöpyä talossa niin kauan, kuin halusi. Kun talon isäntä sitten palasi takaisin, löysi hän aikaisemmin kaupoista sovitut rahat lautasen alta ja ymmärsi saaren sepran käyneen kylässä.²⁵ Mantereelta on sellaistakin tietoa, että silakkapyttyyn olisi laitettu vanhoja kaloja ja vain pintakerrokseen tuoretta kalaa. Vastaavasti on muistitietoa Viron sepran perunasäikeistä, josta löytyikin alta kiviä ja käpyjä. Nämä tapaukset olivat ilmeisen harvinaisia poikkeuksia ja jos sellaisesta jäi kiinni, oli sanomattakin selvää, että maine oli mennyttä ja kauppakumppaniksi oli etsittävä aivan muunlaisia asiakaspiirejä sillä *Ikuisen sepran* edellytykset eivät enää täyttyneet.²⁶

Juhannus seproilla kaupankäynnin jälkeiset juhlat kokosivat kokonaisia kyläkuntia Mahun rantaan. Ennen markkinoita ja juhlintaa virolaiset halusivat tutustua myös suuriin sepralaivoihin ja halusivat *merd vaatama*. Jahdilla kuultiin ensimmäiset uutiset ja tehtiin parempaan saaren kahviin ja pirtuun norrit (*norri-piiritust kohviga*).²⁷ Varsinaiset juhlat alkoivat heti, kun kaupat oli tehty. Kaupat sinetöitiin lyömällä kättä päälle ja nauttimalla ryypyt Viron väkevää. Kansanomaiseen tapaan ryyppyn katsottiin sinetöivän vuosisopimuksen, korostaen samalla seprojen välistä tasa-arvoa ja sukupolvelta toiselle periytyneen ystävyysiteen merkitystä.²⁸ Luonnollisesti ikuisia ystävyysiteitä vahvistivat lisäksi mm. läheinen kielisukulaisuus (sekakieli, põhiranna keel), yhteiset tavat ja perinteet, yhteinen eettinen arvopohja, kunnioitus, rehellisyys, kaikkalainen heimotalonpoikien kanssakäymisen suoruus, yksinkertaisuus ja moraalinen puhtaus.²⁹

Joskus tunteet saattoivat kuitenkin juopottelun seurauksena kuumeta ja vuosisatojen aikana jokaisen suomalaisen vyöllä roikkuva puukko *Soome pussi* oli syöpynyt virolaisten alitajuntaan. Riitapukarit eivät kuitenkaan tulleet muistitiedon mukaan ulkosaarilta, vaan mantereelta. Seprajuhlien (*saaremeestepüha*) juhlajuomana oli olut, jota pantiin jokaisessa suuremmissa maatalossa ja jota oli aikoinaan tarjolla Kalvin kartanonherran rakennuttamassa rakennuksessa Mahun rannassa, jonka manttelikorsteenin ääreen saarelaiset kokoontuivat rantauduttuaan kahvin keittoon ja myrskyn sattuessa kuivattelemaan vaatteitaan.

²⁴ Samel 2004. Mahu. Myös Kilm 2004. Kunda.

²⁵ Mõis (s.Lokotar) 2004, Mahu. Vilku 1964, 11.

²⁶ Kirj. muistiinpanot.

²⁷ Elstrok 1999, 45.

²⁸ Aalberg 1963, 78-82.

²⁹ Elstrok 1999, 9.

Juhlat jatkuivat yleensä vähintään yhden päivän ja yön, hyvien ilmojen salliessa useiden päivien, joskus jopa kokonaisen viikon. Tytärsaarelaisetkaan eivät sylkeneet pulloon ja välillä juhlijat kompuroivat veneistään tai horjuen laiturilla, loiskahtaen lopulta mereen.

Kuva 4. Tytärsaaren sepratatama sijaitsi Virumaan vanhimmassa kylässä Mahussa.

Saaren ja Virumaan pelimannit lauloivat tahdittaen tansseja viuluilla, säkkipillillä, mandoliineilla, hanureilla ja kanteleilla. Jokaisessa kylän talossa oli siihen aikaan kantele.³⁰ Juhlia varten tytärsearelaiset miehet pukeutuivat parhaimpiinsa, valkoiseen paitaan, mustiin liiveihin, hopeavitjaan sekä mustaan lierihattuun.³¹ Juhannusjuhliin osallistuivat myös Tytärsaaren naiset pukeutuneena parhaimpiinsa:

Illalla jatkui veljeily jo todellisena pitona. Haitarilla vedetään polskia ja valsseja, eivätkä pysy silloin paikallaan edes parrakkaat ukot. Saarelaiset ovat saaneet talviset varastonsa, virolaiset hyvän silakan ja ystävyyttä on taas lujitettu. Kyllin syitä iloita reilusti elämästään.³²

Viron pirtu panee suomensillalle viimeisen hirren,
ja pian vannovat ystävät toinen toisensa kaulasta kiinni riippuen
ikuista ystävyyttä ja uskollisuutta.³³

Oletko käynyt Suomessa?

Tytärsearen nuorisoseura teki vastavierailuja ja esitti 1930- luvulla näytelmiä Viru-Nikulan Sämin kylässä vpk:n talolla ja ohjelmistoon kuului mm. *Jääkärin morsian*. Viron seprat esittivät mm. näytelmää *Syntipukki*. Kiinteistä vuorovaikutussuhteista seurasi luonnollisesti se, että useasta Tytärsaaren taloista löytyi virolainen miniä.³⁴

³⁰ Linda Põim, Mahu 21.7.2010.

³¹ Päiviö 2009, 42-47, Talve 1996, 228.

³² Heino 1937, 26-30.

³³ Elstrok 1999, 68.

³⁴ Aalberg 1963, 107-110.

Virolaisia naisia asettui Tytärsaareen viimeisinä vuosikymmeninä neljä, vuosisatojen kuluessa enemmänkin. Saarelaiten sukunimistä, kuten Perheenmies, Terkki, Tolsa, Holstein Talsi jne. voi päätellä, että myös miehiä on tullut saareen. Tiedetään myös Viron neitojen saatelleen *saarenpoikia* koteihinsa.³⁵ Kotimaan mantereella käytiin hyvin harvoin, jos koskaan. Tytärsaareessa nuorilla miehillä olikin tapana vitsailla asiasta, joka kuvaa hyvin saaren kaukaista sijaintia ja toisaalta saarelaisidentiteettiä: Oletko käynyt Suomessa?³⁶

Myös vanhempia virolaisia poikkesi usein Tytärsaareen tapaamaan seprojaan. Virolaisia kiinnosti, kuinka saarelaiset oikein elävät ja selviävät alati myrskyävän meren ja jäiden keskellä olevalla karulla kalliosaarella, jossa ei ollut viljavainioita? Lopullisen vaikutuksen tekivät tytärsaarelaiten pieteetillä rakennetut talot ornamentteineen, itse tehtyine huonekaluineen ja se, että vieraat saivat nukkua omassa kamarissa kahden pellavalakanan välissä.³⁷

Tytärsaarelaiset elivät oman ruokatuotantonsa keskellä, kalastuksen ja kalatuotteiden säilömistä täyttäessä käytännössä kaiken valoisan ajan päivästä. Iltahämärässä korjattiin verkkoja, ommeltiin supikkaita, nahkakintaita, kudottiin, tai nikkaroitiin huonekaluja tai veneitä.

Kuva 5. Verkkoa kutomassa kesällä 1927 vasemmalta Lempi, Aili, Tyyne ja Kerttu Eskola. (Yksityiskokoelmat)

Seprapäivät katkaisivat 2-3 kertaa vuodessa ankaran päivittäisen kamppailun toimeentulosta. Myrskyn sattuessa, tai ahtojäiden ryskyessä ja kylmän kangistaessa kyse oli usein paljon vakavammasta, kyse oli kamppailusta ihmishengistä.³⁸ Aluksia kunnostettiin, pestiin ja tervattiin jo viikkoja ennen matkaa. Köysistöä uusittiin, kajuutan sisustusta lakattiin, purjeita ommeltiin ja laivat koristeltiin kukin, seppelein ja juhannuskoivuvin. Satamassa riitti kuhinaa aamusta myöhään iltaan.³⁹

³⁵ Kirj. Huom.

³⁶ Kirj. muistiinp. Myös Naima 2004. Kunda.

³⁷ Inkilä 1939, 105-107.

³⁸ Piispa 2003, 29.

³⁹ Vilkuna, 1964, 7.

Nuoret poikamiehet odottivat innolla saarenmiehenpyhiä ja tansseja sillä mielikuvat Virumaan kauniista neidosta (*neiukesist ja taeva inglisit*) elivät vahvana mielikuvissa. Sen sijaan isäntien ja emäntien mielen täytti arkisempi huoli siitä, saataisiinko paluumatkalle lastattua *talven leipä*. Esimerkiksi tytärsaarelaisen Matti Hallin kuormaan mahtui ruis-, ohra- ja vehnäjauhot, lantut, kaalit, porkkanat, sipulit ja herneet, voita, munia ja perunoita. Tytärsaarelaiset, joilla oli muita aktiivisempaa vuorovaikutusta, toivat muassaan myös lihaa, jopa lehmän ja lampaan puolikkaita, sikoja, tai kanoja.⁴⁰

Kuva 6. Kirjoittajan isoisä (vas.) jahdin kannella n.1930. (Yksityiskokoelmat)

Kotisaareen jääneet alkoivat viikon päästä tähyilemään taivaanrantaan, josko horisontissa näkyisi valkoiset jahdin purjeet? Hyvää tuulta edistettiin monenlaisin rituaalein. Mm. lapset saattoivat rakentaa rannoille *tuulenuuneja*, jotta ”*hyvä tuuli tuli, että pääsivät Virosta takaisin*”. Joskus hyvää purjehdustuulta taitettiin siten, että joku seproilla mukana olleista naisista etsi Virosta tarttuneen kirpun itsestään ja heitti sen peräkannelta mereen.⁴¹

Ei kynnen vertaa

Viimeisenä kesänä ja syksyllä 1939 tuleva sota näkyi seprojen puheissa. Mahun nimekkäin veneenveistäjä Einar Kajaneem (Nordman) muistaa saaren sepran viimeiset sanat:

Saatana ryssälle antaa selkää.⁴²

Anton Laager Mahusta muistelee katselleensa keittiön ovelta, kuinka sepra Rikko (Rikhard Eskola?) istui isän kanssa keittiön pöydän ääressä maistellen viinaksia ja sitten juovuttuaan takoi sormillaan pöytään ja kirosi:

⁴⁰ Päiviö 2009, 132-136. Aalberg 1963, 78-82. Talve 1996, 228-229.

⁴¹ Vilkuna, 1964, II.

⁴² Elstrok 1999, 133.

Perkele, ei kynnen vertaa ei anna ryssälle maata.⁴³

Kirjoittajan äidin tytärsaarelaisen Eskolan suvun Mahun seproja olivat ainakin Samelit ja Nordmannit. Opettaja Lembit Samel muistaa seppä Anton Eskolan viimeisen vierailun:

Eskolan Anton oli kova juttumies. Tuli syksy, kylmä, paluupurjehdus myöhästyi. Isä antoi hänelle lampaannahkaisen turkin, että tuo keväällä takaisin...

Mutta saaren ihmiset evakuoitiin Loviisan kantille.⁴⁴

Kuva 7. Seppä Anton Eskola Mahun sepramarkkinoilla syksyllä 1937. Anton seilasi jopa kuusi kertaa vuodessa Mahuun, tai Purkse-Jõesuuhun tapaamaan ikuisia seprojaan. Hän työskenteli sodan jälkeen seppänä ensin Pyhtään Purolassa ja myöhemmin Porvoon Suomenkylässä aina 1950-luvun alkuvuosiin asti. (Kuva: Carl Sarap).

Mahulaiset muistavat vain tytärsaarelaisten vierailleen Virossa koko perheen voimin ja niin ystävyysuhteita päästiin rakentamaan jo lapsesta lähtien. Seppä Anton oli takonut talvella puukkoja ja munniharppuja tuomisiksi. Puukot oli kuitenkin vanhan perinteen mukaisesti pakko myydä, jotta välttyttiin huonolta onnelta:

Tyttären mies lahjoitti Nordmannin Magdalle pienen puukon, mutta otti 10 senttiä, että terätyökälyä ei saa lahjoittaa. Parta-Jussi lähti kosimaan Roosa-Maria ja käski neitoa ottamaan housun taskusta, että toi tuliaisiksi.⁴⁵

⁴³ Anton Laager. Mahu 22.7.2010.

⁴⁴ Elstrok 1999, 143.

⁴⁵ Heino 1937, 1630, Elskrot 1999, 145-164. Milda Póim, Mahu 21.7.2010.

Juhanes Eskolan tytär vieraili Virossa (Aina?) jo viisivuotiaana ja osasi hyvin Viron kielen. Hän kirjoitti myös runoja ja toimi sisarustensa tavoin aktiivisesti Tytärsaaren nuorisoseuran näytelmäkerhossa. Ryhmä vieraili 1930- luvulla näytelmineen useita kertoja mm. Sämin ja Varudin kylissä.⁴⁶

Kuva 8. Tytärsaaren nuorisoseuran näyttelijättäriä, takana vasemmalla Aili ja Lempi Eskola, Edessä seisomassa Maiju ja Laina Päiviö. Nuorisoseura vieraili mm. Purtsen, Lüganusen, Viru-Nigulan Sämin ja Varudin kylien nuorisoseurojen, sivistysseurojen ja palokuntalaisten vieraana. (Kuva: yksityiskokoelmat).

Eskolan tytär yöpyi meillä. Oli 20 vuotta, totinen neito, koulunopettaja. Muistan hänet vaatteista, hame polvien alle, vaalean puseron päällä tumma jakku. Rakasti runoilla, mieleen jäi katkelma: Tytärsaari Liivanlahti; illantaivas ehtookuu.⁴⁷

Vanhapoika Anton (Halli?) käveli satamasta sepra Samelin talolle sukulaismiehen Matti Hallin kanssa ja huusi perheen lapsille jo kaukaa:

Matti tulee, Matti tulee, Matti toob poikille pilli! Kui Matti kohale jõudis, oli tal kaasas pisikene savist piilupart, mis puhudes piiksust.

⁴⁶ Tytärsaariseura ry. Tytärsaaren nuorisoseuran pöytäkirjat 1907-1939.

⁴⁷ Elstrok 1999,142. Samel 2004. Mahu.

Kuva 9. Virolainen Sämin nuorisoseura näyttelijöineen sekä saman kylän VPK:n puhallinorkesteri kesäisellä vierailulla Tytärsaassa kesällä 1936. Oikeassa yläkulmassa Leida Rätsep isänsä kanssa. (Kuva: Mati Ellirdin yksityiskokoelmat).

Linda Póim muistaa Juhanes Eskolan (*Parra-Jussi*) sukulaismiehen *Hullu-Jussin* kosineen Kiigemäeltä Nordmanin perheen palvelijatarta (*kasuóde*) Milda e Tomsonia, joka yllättäen vastasi myöntävästi. Pariskunnan avioliitto rekisteröitiin Viru-Nigulan kirkonkylässä 21.6 1935⁴⁸ ja juhannushäitä juhlittiin samana päivänä Mahun rannalla Parra-Jussin ja Esä-Matin soitatessa haitaria:

 Pillimehed Eskola ja Esä-Matti tembasid löötsa, tantsiti. Nukral viisi laulsid,
 ise end kóigutades, et Meremehe muija ja kalamehe koira kahekesi rannal ruigutta.⁴⁹

Myöhemmin häitä juhlittiin myös Tytärsaassa. *Saarenmiestenpyhillä* Juho Eskola komppasi haitarilla ja lauloi. Myös kirjoittajan isoisän tiedetään vierailleen viuluineen Mahun silakkajuhlilla 1920- luvulla.

Instituution loppu

Keskiajalla alkanut sepra-instituutio alkoi hiipumaan jo 1880- luvulta alkaen, rahatalouden syrjäytyessä lopulta kokonaan perinteisen vaihtokaupan. Vain tytärsaarelaiset pitivät yllä ystävyysuhteensa, kauppamuotonsa ja kaikki muutkin tapansa aina talvisotaa edeltäneeseen evakuointiin asti. Muut ulkosaaret olivat siirtyneet pääosin rahakauppaan jo 1920- luvulla. Jos tytärsaarelaiselta sattui jäämään vaihtokaupan jälkeen kalaa jäljelle, ei sitä myyty rahasta, vaikka ostajia olisi riittänyt.

Mieluimmin tilattiin esimerkiksi Rakveren kalayrittäjien kautta vaihdettavaksi jauhoja ja tervanarua tai muita tarvikkeita ja työkaluja.⁵⁰ Hiipumiseen vaikutti olennaisesti monet ulkoiset tekijät, etupäässä eri viranomaistahot ja kartanoherrat, jotka alati piinasivat Virumaan talonpoikia ja Tytärsaaren kalastajia monin eri maksuin, säädöksin ja määräyksin.

⁴⁸ Rahvusarhiiv. Laulatute nimekiri EAA:1231.1.163; 1927-1942

⁴⁹ Elstrok 1999, 145.

⁵⁰ Luts 1969, 313.

Toki satojen vuosien aikoina talonpoikien vapaata ja rajatonta meritietä pitkin käymä vaihtokauppa herätti kateutta kaupunkien, kuten Tallinnan kauppiasporvareiden parissa ja jopa kuninkaissa.⁵¹ Kehitykseen vaikuttivat myös muut syyt, kuten Pietarin kaupan ja kalastusmenetelmien kehittyminen, rahtipurjehduksen muutokset ja erityisesti Itäisen Suomenlahden talvikalastuksen kehittyminen ja saaliskauppa Pietariin.⁵²

Ulkosaarten evakuoinnin myötä lokakuussa 1939 ja kahta kuukautta myöhemmin sodan sytyttyä lakkasivat kaikki neljä ulkosaarten kuntaa olemasta. Seprojen välisiä suhteita oli sodan jälkeen hankalaa, jos kohta mahdotonta ylläpitää pääasiassa miehitysorganisaation harjoittaman kirjesensuurin vuoksi. Kyydittämisen pelko esti yhteydenpidon Viron puolelta:

Milda saadsis kirju ristitütrele veel Soomestki.
Küüditamise kartusel keelas ristitütar kirjutamise ära.⁵³

Neuvostoliitto miehitti Viron 60 vuodeksi ja Suomenlahden ulkosaaret liitettiin Pietarin piirin sotilasalueiksi. Vaikka evakuointi tapahtui vajaa 2 kk ennen aikojaan, oli ulkosaaret luovutettava välirauhan rauhansopimuksessa strategisin perustein. Molemmiin puolin rantoja on seprojen tätä vieläkin mahdotonta ymmärtää, saati sitten hyväksyä:

Aga suur loodamine oli, väga suur. Ja et se venelane pani niisuguse vettu peale,
et hävitas selt rahvaselt saaret ära - oiiah! Kas se ei oleks võinud see rahvas
seal saarepeal elada oma elu? Aga ei...⁵⁴

Myös pohjoisrannalla (*põhjapool*) tilanne oli hyvin sekava. Vaikka pika-asutuslaki luotiin nopeasti (1940), saatiin päätös tytärsaarelaisten uudelleen asuttamisesta ruotsinkieliselle rannikolle runnottua läpi vasta vuosien odottelun jälkeen maanhankintalain astuttua voimaan vuonna 1945. Se mahdollisti sadoille kalastajaperheille edes jonkinlaisen yhteyden mereen. Yhteyden ulkomerelle, joka oli saarelaisten elämän perusta satojen vuosien ajan. Parhaimmat apajat jäivät kuitenkin uuden rajan taakse. Neuvostopiikkilankojen taakse ja pahimmillaan Siperiaan jäivät myös ikuiset sepat. Ikivanha kauppamuoto hävisi, mutta jälkipolven mielikuvissa, ideana ja käsitteenä sepra elää edelleen. Uuden vuosituhannen alussa alkaneiden ja joka neljäs vuosi kummassakin maassa järjestettävät sepramarkkinat houkuttelevat tuhansia vieraita.

(Lyhennelmä artikkelista on julkaistu Hiidenkivessä 5/2009. Kirjoittaja on loviisalainen kultaseppä, joka valmistelee Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa pro gradua tytärsaarelaisten ja virolaisten ystävydestä).

⁵¹ Vilkuna, 1964, 15-18.

⁵² Päiviö 2009, 278.

⁵³ Elstrok 1999, 145.

⁵⁴ Aino Rätsep, Varudi. 23.7.2010.

Lähteet:

1. Alkuperäisaineisto/ vironkieliset haastattelut

Haastattelut on tehnyt tutkija Raimo Päiviö kesällä 2004 Viron Toolsessa, Kundassa ja Mahussa. Haastattelujen äänitteet on litteroinut tutkija Sirje Pallo (Eesti Ajaloomuuseum, vir. Peavarahoidja). Käännökset artikkelin kirjoittajan.

Esberg, Heldur-Arun. Kunda. S. 1926.

Kilm, Richard. Kunda. S. 1920.

Laager, Anton. Männikküla. S. 1932.

Laager, Lemming. Suurküla, Mahu.

Liiva, Helmut. Toolse 1918.

Mõis, Virve (os. Lokotar). Mahu 1925.

Nurmesalu-Nurkman, Linda. Laheküla.

Nurmesalu, Maimu. Laheküla.

Samel, Lembit. Mahu.

Tauer-Välk, Aghate. Laheküla.

Toiger, Naima (os. Lokotar). Mahu 1929.

Kirjoittajan vironkieliset haastattelut Varudin ja Mahun kylissä 21.-23.7.2010:

Linda Póim. Mahu. S. 1924

Anton Laager. Mahu. S. 1932.

Alma-Adele Ellird, Varudi-vanaküla. S.1922.

2. Alkuperäisaineisto

Helmut Elstrokin käsikirjoitusmateriaali. Viru-Nigulan Museo.

Tytärseura ry. Tytärseuran nuorisoseuran pöytäkirjat 1905-1939.

3. Valokuvat

Kuvat 1-3 Carl Triefeldt- Sarap. Mahun syysseproilta vuodelta 1937 (Käyttölupa: Virumaan maakuntamuseo/ Pilvi Pöldma 17.3.2009. Rakvere). Kuvat 4,5,6 ja 8 yksityiskokoelmista, kartta artikkelin kirjoittajan.

4. Elokuvat

Eesti Kulturfilmi ringvaade nr. 115. *Eesti-Soome hõimupäevad Mahus*. Kesto 2'6" min.

Kuvaaja: K.Märška 1937. Eesti Kulturfilm. Käyttölupa: Eesti Filmiarhiiv/ Pearu Tramberg 1.4.2009. Tallinna.

5. Lähdekirjallisuus

- Aahlberg, A.F. *Tytärsaari*. Tytärsaaren kalastajainseura ry:n kustantama kotiseutujulkaisu. Sanomalehti Oy. Kotka. 1963.
- Elstrok, Helmut. *Sõbrakaubandus - Sepralaitos*. Omakustanne. Tallinn 1999. (Kaikki artikkeliin liittyvät suomennokset kirjoittajan).
- Hannula, Vaalimo. *Lavansaari*. Historian pohjalle rakentuva kertomus ”Suomenlahden selkäsaaresta”. Lavansaaren historiantoimikunta. Forssa. 1947.
- Heino, Toivo, M. *Saarelaisten ”Silakka-vierailut” Vieroon*. Suomen Kuvalehti N:o 42. 1937.
- Inkilä, Arvo T. *Sosiaalisia erikoispiirteitä Tytärsaaren hylkeenpyytäjä-kalastajien elämästä*. Ankkapurha I. Kouvola. 1939.
- Kaukiainen, Yrjö. *Suomen talonpoikaispurjehduksen taloudellinen tausta*. Talonpoikaispurjehdus Itämerellä. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja n:o 6. Kotka. 1986.
- Kivelä, Aira-Maija. Seprakaupasta. Teoksessa: *Haapasaari - menneisyys ja nykypäivä*. Haapasaari-Seura ry. Myllykosken Kirjapaino Oy. 1981.
- Korjus, Jaakko. *Vehkalahden talonpoikaispurjehdus*. Vehkalahden kunta. Kotiseutututkimuksia. Turenki. 1990.
- Luts, Arved. *Soomlaste silgukaubandus Viru rannikul*. Etnograafiamuseumi aastaraamat XXIV. Kirjastus ”Valgus”. Tallinn 1969.
- Peltola, Saara. *Suursaari menneinä aikoina*. Helsinki. 1960.
- Piispa, Heikki 2003: *Meri on meidän peltomme*. Lavansaari ja sen merenkulku talonpoikaispurjehduksen kukoistuskaudella. SKS/Toimituksia 919. Tampere 2003.
- Päiviö, Raimo. *Mikä tappoi seprakaupan?* Turun yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Kansatiede. Väitöskirja, julkaisematon käsikirjoitus. 2009.
- Sandström, Harri. *Lahemaa randlased*. Eesti Entsüklopeediakirjastus ja Lahemaa Rahvuspark. Tallinn. 1996.
- Talve, Ilmar. Suomenlahden ulkosaarten kansankulttuuri 1800-luvun loppupuolelta talvisotaan. Hamari, Risto, Miettinen, Timo, Korhonen, Martti, Talve, Ilmar: *Suomenlahden ulkosaaret*. SKS/Toimituksia 630. Jyväskylä 1996.
- Tarvel, Enn. *Lahemaa ajalugu*. Teine, lühendatud väljaanne. Tallinn. 1993
- Vilkuna, Kustaa. *Suomalais-virolainen sepralaitos*. Kotiseutuliitto ry. Kotiseutuliiton aikakauslehti no 1/ 1964.